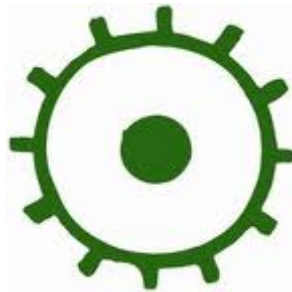

ARBETSPAPPER FRÅN ÅLANDS FRED SINSTITUT
WORKING PAPERS FROM THE ÅLAND ISLANDS PEACE INSTITUTE

ÖVERSIKT AV SLUTSATSER FRÅN ÅLANDS FRED SINSTITUTS FÖREBYGGANDE ARBETE BLAND UNGDOMAR 2012

LISELOTT LINDÉN

Ålands fredsinstitut
The Åland Islands Peace Institute
Hamngatan 4/PB 85
AX-22101 Mariehamn
Åland, Finland

April 2013

ARBETSPAPPER FRÅN ÅLANDS FREDSINSTITUT

WORKING PAPERS FROM THE ÅLAND ISLANDS PEACE INSTITUTE

Ålands fredsinstitut arbetar sen första början (1992) med frågor om fred, säkerhet, minoriteter och självstyrelser. Syftet är att förebygga och hantera konflikter och våld. Fredsinstitutet ordnar seminarier, konferenser och utbildningar inom dessa områden och publicerar regelbundet rapporter och böcker. Rapporterna i rapportserien Rapport från Ålands fredsinstitut – Report from the Åland Islands Peace Institute ställer krav på omfattande forskning och vetenskaplig relevans; de kan laddas ner gratis från fredsinstitutets hemsida.

Som komplement till rapportserien ger Ålands fredsinstitut också ut den elektroniska serien Arbetspapper från Ålands fredsinstitut – Working Papers from the Åland Islands Peace Institute. Dessa papper är oftast kortare än rapporterna men längre än våra bloggar. De rör ämnen i vilka det saknas god dokumentation eller vetenskaplig granskning eller ämnen som vi endast delvis har möjlighet att belysa. Arbetspappren kan också vara ett forum för argument och arbeten från yngre författare. Vi tror fortsättningsvis att en del av den omfattande kunskap och de insikter vi får bör förmedlas till en större allmänhet i lättillgängligt format.

Sia Spiliopoulou Åkermark
Fredsinstitutets direktör

Arbetspapper om förebyggande arbete 2012

Ålands fredsinstitut arbetar med olika projekt och metoder för bemäktigande – med målen att förebygga våld och stärka individers och gruppers egenmakt. Syftet är att dels att minska benägenheten att använda våld som strategi, dels att erbjuda andra strategier och förhållningssätt som främjar fredlig konfliktlösning och aktivt deltagande i samhället. Till största delen arbetar fredsinstitutet förebyggande inom fälten genusfrågor/jämställdhet, ungdomsarbete och medling. Arbetet utförs i samarbete med lokala partnerorganisationer på Åland och med partnerorganisationer i Lettland, Litauen, Ryssland (Kaliningradregionen och Karelen) samt i Södra Kaukasus.

Under 2012 har Ålands fredsinstitut jobbat med flera våldsförebyggande och fredsfrämjande projekt för unga på Åland. Det mest omfattande av dem har varit Fair Sex, som inkluderat fortbildningar om sexuella trakasserier för Ålands högstadie- och gymnasielärare samt workshoppar om sex och relationer med eleverna i gymnasiets årskurs två. Vidare har Ålands fredsinstitut gett ut två utredningar baserade på intervjuer. Petra Bergs *Skolfred och andra förebyggande verksamheter i grundskolan och gymnasiet på Åland* är en kartläggning av arbetet i några utvalda skolor och Jenny Jonstojns ”*Tjej- och killgruppsverksamhet på Åland – utmaningar och möjligheter*” utreder tjej- och killgruppsverksamheten på Åland.

Den 29 november respektive 11 december hölls slutmöten för 2012 års projekt. Den 29 november presenterades slutsatser från årets Fair Sex och därefter följde en diskussion om hur man kan arbeta vidare mot kränkningar och för främjande av jämställdhet. Den 11 december presenterade Jenny Jonstoj och Petra Berg slutsatser från sina respektive rapporter och Ulrika Navier presenterade relevanta slutsatser från Fair Sex. Det hölls två diskussioner, en om tjej- och killgruppsverksamheten specifikt och en bredare om förebyggande arbete.

Syftet med det här inlägget är dels att belysa de gemensamma slutsatser som kommit fram i Fair Sex samt Bergs och Jonstojns rapporter, dels att fånga upp de kommentarer och de diskussioner som följde under slutmötena. Nedan följer en kort översikt över projektens slutsatser.

Överblick – slutsatser från tre projekt

Skolfredsutredningen:

- Långsiktighet och kontinuitet behövs, genom t ex uppföljningar på fortbildningar och eget moment i budgeten.
- Attitydförändrande arbete bör ske på alla arenor där barn rör sig, och förankras inom alla grupper som arbetar med eller fattar beslut om barn och unga.
- Det finns efterfrågan på forskningsbaserade program, expertis vid metodval och att olika yrkesgrupper deltar i materialframställning.
- Ämnet livskunskap behöver utredas på ministernivå.
- Förebyggande och fostrande arbete är en mer naturlig del i grundskolan än på gymnasiet. Material och metoder för gymnasieelever efterfrågas. Det finns olika syn på om det förebyggande arbetet på gymnasialnivå är tillräckligt.
- Många delar på ansvaret över skolornas förebyggande arbete, rollfördelningen kan vara oklar.

Tjej- och killgruppsutredningen

- Efterfrågan kan inte tillgodoses, p.g.a. brist på ledare och hög arbetsbörda för ideella ledare.
- Ideella ledare är inte bara ledare utan också samordnare, då de ska söka finansiering, sälja in verksamheten till lokalförening/skola/kommun, ha koll på budget och andra strukturella frågor. Två problem med detta:
 1. Dagens system lyckas inte ta till vara på det ideella engagemang som finns då tjej- och killgruppsledarens uppgifter blir för många och ”tunga” för att vissa ska ha tid och möjlighet att bli ledare.
 2. Dagens system är till stor del knutet till personer istället för strukturer och funktioner. En välutvecklad tjejgruppsverksamhet avstannar tvärt då en person flyttar eller inte längre har tid att vara tjejgruppsledare.

Fair Sex

- Stort intresse bland eleverna att diskutera frågor om sex och relationer, ömsesidighet och gränsdragningar.
- Det tycks finnas en tendens bland eleverna att förringa sexuella övergrepp som begås av jämnåriga och få säger att de skulle vända sig till polisen om de utsatts för övergrepp.
- Skolhälsovården har en central roll för de som är med om sexuella övergrepp.
- I många fall har skolledningen inte deltagit i fortbildningen vilket lärarna har sett som problematiskt.

- Många lärare ser arbetet mot sexuellt våld som mycket viktigt. Bland skolpersonalen finns ändå stora variationer i synen på sin egen (fostrande) roll, om vikten av att arbeta med jämställdhetsfrågor och förhållningssätt till sexism, rasism och homofobi.
- Det hade behövts mycket mer tid till förankring och förberedelse enligt både skolor och projektpersonal.
- Arbete pågår för att se till att jämställdhetsplanerna på gymnasialstadiet följer lagens krav.
- Styrdokumentet är i behov av uppdatering, reformarbete pågår.
- Många skolor har bra arbete mot mobbning men det fångar inte upp sexuella trakasserier. Fortbildningen har varit ett första steg, skolorna behöver nu se över sitt arbete och sina rutiner för att få kontinuitet i arbetet.

Förebyggande arbete efterfrågat

Verksamheter som inriktar sig på förebyggande och främjande arbete för unga är efterfrågade, både av vuxna som arbetar med unga och av ungdomarna själva. Det står klart i Tjej- och killgruppsutredningen, Skolfredsutredningen och utifrån efterfrågan av elevworkshopar i Fair Sex.

Sedan slutet av 1990-talet bedrivs tjej- och killgrupper på Åland. Grupper hålls av flertalet aktörer men de största är Folkhälsan, Fältarna och Ungdomsbyrån. I Jenny Jonstojis utredning framkommer att alla de stora aktörerna upplever att efterfrågan bland ungdomarna är större än de kan besvara. Fältarna berättar att de idag inte gör någon reklam för sin tjej- och killgruppsverksamhet, ändå får inte alla som vill vara med plats. De berättar:

”Det är sorgligt faktiskt. För man skulle ju vilja ge alla samma möjlighet. Och egentligen tror jag att skulle alla veta vad en tjej- och en killgrupp är så skulle efterfrågan vara mycket större.”

I Skolfredsutredningen uppges skolans förebyggande arbete vara en del av det dagliga arbetet, integrerat i ämnena. T ex lyfts samarbete mellan elever upp som en viktig del av det preventiva arbetet, vilket man får öva bland annat på gymnastiken, under temadagar för hela skolan och genom gemensamma projekt skolor emellan. Under slutmötet den 11 december lyftes en bred syn på skolans förebyggande arbete upp. Det handlar dels om ett dagligt förhållningssätt, genom att t ex granska läromedel och fördela talturen jämnt i klasserna, dels genom att ta diskussioner när de uppkommer, t ex kring rasism eller homofobi.

Utöver skolornas och lärarnas egna förebyggande arbete ser många positivt på att ta in externa sakkunniga. I Skolfredsutredningen framgår att det finns en efterfrågan på att ta in externa sakkunniga till skolan som en del av det ordinarie arbetet, om något speciellt har hänt på skolan eller för att behandla specifika frågeställningar där många

lärare känner sig osäkra. Flera organisationer i tredje sektorn driver idag verksamhet i skolan. Det råder dock en osäkerhet kring hur sådana besök bör organiseras – vem ska ta kontakt med vem? Många skolor upplever sig överhopade med förfrågningar samtidigt som tredje sektorn upplever det svårt att komma in i skolan också när deras arbete efterfrågas. Å andra sidan har inte alltid tredje sektorn möjlighet att komma när skolan upplever ett behov. Det praktiska arrangemanget för samarbeten tar idag väldigt mycket tid i anspråk, både för skolorna och för tredje sektorn. Här skulle det behövas ett system för hur externa aktörer och skolor lättare kan samarbeta.

”Det krävs en by för att uppfostra ett barn”

En återkommande diskussion i arbetet med Fair Sex och i Petra Bergs rapport är att det måste finnas en samstämmighet mellan föräldrar, skola och fritid för att skapa en förändring. ”Det krävs en hel by för att uppfostra ett barn”, som det uttrycktes under slutmötet den 29 november.

En återkommande positiv kritik under fortbildningarna inom Fair Sex har varit att det var bra att få diskutera frågorna gemensamt inom lärarkåren, något det sällan finns tid till annars. Samtidigt saknade man andra delar av skolpersonalen – städerskor, kökspersonal och vaktmästare är exempel på andra vuxna i skolan som också borde vara med i diskussionen. ”Alla behöver vara delaktiga och ha samsyn vad gäller trakasserier” uppger en lärare i sin utvärdering.

På ett större plan efterfrågas att även föräldrar och fritidsverksamheter skulle vara med i diskussionen. Både under slutmötena och i Skolfredsutredningen föreslås att satsningar på förebyggande arbete ska inkludera fritidsorganisationer som idrottsklubbar, scouter och frivilliga brandkåren. På så sätt skulle man skapa en samsyn och implementera kunskapen så att skolan inte arbetar i motvind. Flera har också pekat på de träffar som hålls med högstadieelevers föräldrar om tobak och alkohol, och föreslagit liknande föräldrträffar på andra teman.

Ledningen nyckel till framgång

Ledningen är nyckeln till ett framgångsrikt förebyggande arbete. Det uppger respondenterna i Skolfredsutredningen och lärarna som deltagit i Fair Sex fortbildningar. Det är lagstiftare, politiker och skolans ledning som avsätter tid och resurser, prioriterar och sätter standarden för vilka attityder som accepteras.

Under fortbildningen inom Fair Sex uteblev de flesta skolors ledning från delar eller hela utbildningen. Det skapade stor frustration och ilska bland lärarna. Att ledningen inte kom upplevde lärarna som att frågan inte ansågs vara viktig, samt gjorde det svårt att arbeta vidare mot trakasserier då personerna som hade mandat att fatta beslut inte

deltagit i diskussionerna. Vad lärarna främst efterfrågar för vidare arbete mot kränkningar och diskriminering är riktlinjer, styrning och uppmuntran från ledningen samt tid och resurser för både intern diskussion och för att konkret arbeta med frågorna.

Inom projektet Fair Sex granskades också skolornas styrdokument, och det framkom att de brister i jämförelse med styrdokument i Sverige och på fastlandet. T ex gäller bristerna gymnasielärares ansvar utanför lektionstid och högstadieskolornas ansvar att jobba mot sexuella trakasserier. I skolans lagstadgade mål¹ står att skolan ska arbeta för demokratiska värderingar, internationell förståelse, fredsvilja och främja jämställdhet mellan kvinnor och män, men det kan behövas tydligare riktlinjer för hur skolorna ska uppnå målen.

Förankring av värdegrunden

Det förebyggande arbetet är bättre förankrat i högstadieskolorna än i gymnasieskolorna. Det framkommer både i Skolfredsutredningen och i slutsatserna från Fair Sex. Petra Berg betonar i Skolfredsutredningen att det är viktigt att värdegrunden är förankrad hos personalen, annars blir det i praktiken ett policydokument.

Generellt har högstadieskolorna bättre beredskap för att jobba förebyggande. Många högstadieskolor har utvecklade anti-mobbingsprogram och arbetar med program som KiVa och ART. Anti-mobbingsprogram ska inte förstås som en helhetslösning, men ger metoder och strukturer för att också jobba mot andra typer av kränkningar. Liknande rutiner och program saknas ofta i gymnasiet.

Intresset för fostrande frågor avtar ofta med elevernas stigande ålder, vilket också syns i utbudet av program och metoder. Många vänder sig till yngre elever och här efterfrågar gymnasiet fler anpassade program, t ex ett ”Barnens internet” för äldre ungdomar.

En återkommande diskussion under arbetet med Fair Sex, i Skolfredsutredningen och i diskussionerna på slutmötet den 29 november har även varit lärarnas syn på sin roll som fostrare, som skiljer sig åt mellan högstadiet och gymnasiet. Många gymnasielärare vill koncentrera sig på sin specialkompetens och arbetet med värdegrunden ses då som något extra. Skillnaden syns också på lärarnas förhållande till rökning, där det förekommit att gymnasielärare röker med sina elever.

1 Se 1 kap. 2 § och 3 kap. 3 § i utbildningslagen. Finns som PDF [här](#).

Viktigt att det är låg tröskel för att söka hjälp

I slutet av workshoparna i Fair Sex fick gymnasieeleverna fylla i en kort utvärdering. En av frågorna i utvärderingen var vem man skulle vända sig till om man hade varit med om ett övergrepp själv eller misstänkte att en kompis var utsatt och man ville prata med någon vuxen. Studerandehälsan var det vanligaste svaret, före familj, polis och annan sjukvård. På frågan om det finns någon att prata med i skolan var Studerandehälsan det överlägset vanligaste svaret följt av ingen. En elev vid Ålands gymnasium som deltog på slutmötet den 29 november menade att det var lätt att vända sig till Studerandehälsan för att de finns nära skolan och odramatiskt i och med att allt var samlat på samma ställe – när man satt i väntrummet vet ingen om man ska till hälsovårdaren, preventivmedelsrådgivningen eller kuratorn.

Elevernas utvärderingar i Fair Sex och diskussionen som följde väckte frågan vem som fyller Studerandehälsans uppenbarligen centrala roll för de elever som inte är knutna till gymnasieskolan, till exempel unga som gör något annat eller som har gått ut gymnasiet. Flera efterfrågade en ungdomsmottagning på Åland, och diskussionen slutade i förslag att öppna upp Studerandehälsan för alla unga 16-25 år.

I tidigare nämnda Fair Sex-utvärdering svarade väldigt få elever att de skulle vända sig till polisen om de själva hade blivit utsatta eller misstänkte att en kompis hade blivit det. Också under elevworkshoparna i Fair Sex har det kommit fram att övergrepp och våldtäkt i relationer, mellan kompisar och mellan jämnåriga inte ses som ett brott. I Skolfredsutredningen föreslår rektorer att polisen skulle vara mer delaktig i skolan för att på så sätt skapa förtroende för polisen och sänka tröskeln att söka sig dit. Också under Fair Sex slutmöte diskuterades möjligheten att samarbeta med polisen för att ändra attityden till våld bland unga.

Samordning

Som tidigare konstaterats finns det en efterfrågan på förebyggande och främjande arbete som berör alla fält i ungas liv – hemmet, fritiden och skolan. I Skolfredsutredningen beskrivs det som att attitydförändrande arbete bör bedrivas och förankras inom alla fält och på alla nivåer, från skola till fritid och från styrelse till barn. Det finns idag ett brett utbud av aktörer på Åland som jobbar med förebyggande och/eller främjande arbete inom olika tematiska områden – mot narkotika, mobbning och för självkänsla för att nämna några. Under slutmötet om förebyggande arbete talade många om mångfalden som en styrka som inte utesluter samarbete. Det blir dock tydligt i både Skolfredsutredningen och Tjej- och killgruppsutredningen att det saknas en överblick över utbud och behov.

Vad gäller tjej- och killgruppsverksamheten uppges efterfrågan vara större än vad som idag kan tillgodoses. Samtidigt står det klart att det är svårt att ta hand om de

ideella krafter som finns inom verksamheten. Innan nyutbildade tjej- och killgruppsledare kan starta grupper behöver de själva hitta finansiering och lokal, lobba för verksamheten etc. Det leder till att mycket av den ideella kraften inte tas till vara. För att underlätta för nya ledare att starta nya grupper och därmed bättre möta efterfrågan föreslås ett ”startpaket” för nyutbildade ledare.

I Jennys Jonstojis rapport framkommer att aktörerna ser många fördelar med en samordnare för tjej- och killgruppsverksamheten. Till exempel kunde en samordnare se till att grupper finns över hela Åland, fungera som resursbank och som sakkunnig svara på frågor från ledarna. Under slutmötet den 11 december påpekades också behovet av praktisk samordning mellan olika aktörer inom övrig verksamhet, både genom att se till att olika initiativ inte krockar tidsmässigt och genom en gemensam plattform för nätverkande aktörerna emellan.

Kvalitet och resultat

I Skolfredsutredningen diskuteras relationen mellan punktinsatser och det långsiktiga arbetet. Värdegrundsarbetet bör vara långsiktigt och satsningar på fortbildningar behöver följas upp. Punktinsatser är också bra men bör ingå i en större helhet. Det är också viktigt att skilja mellan det förebyggande och problemlösande arbetet, flera uppger att de idag inte har tid med det förebyggande arbetet då tiden går åt till att ”släcka bränder”.

Under slutmötena har termen projekt diskuterats. Ordet projekt uppfattas av många som något tillfälligt med ett slutdatum, och därmed motsatsen till preventivt arbete som beskrivits vara ”ett evighetsprojekt”. Samtidigt är mycket förebyggande arbete de facto projekt vad gäller formen och beviljas finansiering för ett år i taget. Arbetet riskerar på så vis bli kortsiktigt, då man inte kan planera in uppföljningar, förankra arbetet långt på förhand eller säkra anställningar för de personer som är knutna till projektet.

I tjej- och killgruppsutredningen uppmärksammas att många ledare bara jobbar ideellt ett eller två år för att sedan flytta iväg från Åland och lämna verksamheten. Jenny Jonstoj konstaterade i tjej- och killgruppsutredningen att kunskaper och verksamheter i dagens system ofta är knutna till personer snarare än funktioner, och att det innebär att om en person flyttar kan en verksamhet komma att läggas ner. Man måste därför hitta vägar att institutionalisera kunskaperna för att behålla dem.

Det nya ämnet livskunskap ställer sig många skolor försiktigt positiva till, men flera respondenter i Skolfredsutredningen efterfrågar att ämnet utarbetas på ministernivå. Man bör klargöra vad eleverna ska lära sig innan man utvecklar en kursplan, en utveckling lik den i Sverige är inte önskvärd. Både för ämnet livskunskap och generellt för förebyggande insatser efterfrågar skolorna vetenskapsbaserade program

som tagits fram av olika yrkesgrupper tillsammans. Lärarna efterfrågar långsiktighet, att i lugn och ro få pröva, arbeta in och utvärdera olika insatser.

Diskussion

Medan problemlösande arbete handlar om att hantera problem då de sker, syftar förebyggande arbete till att motverka att problem alls uppstår. I många fall riktas förebyggande arbete till individer eller grupper som anses ligga i riskzonen. I intervjuerna och rapporten om skolfred används genomgående termerna ”preventivt” eller ”förebyggande” arbete, men i många fall inkluderas verksamheter som också kunde beskrivas som främjande. Främjande arbete kan förklaras som arbete riktat till alla unga för att skapa en miljö där de kan växa och utvecklas som människor. Det förebyggande och främjande arbetet riktat till unga berör skolan, hemmet och fritiden och en mängd olika tematiska områden.

Det är inte alltid lätt att dra gränsen mellan problemlösande, förebyggande och främjande arbete, och ofta används dessutom samma metoder för dessa olika syften. Till exempel programmet ART, som handlar om aggressionsträning, används i en högstadieskola som en förebyggande insats och riktas då årligen till en hel årskurs som en del av undervisningen, medan det i en annan högstadieskola används som en problemlösande metod och används då något har hänt. Det är dock viktigt att definiera olika insatser eftersom problemlösande, förebyggande och främjande arbete åtminstone delvis har olika syften och därmed inte kan ersätta varandra.

Tjej- och killgruppsmetoden är en metod som används för olika syften och av aktörer med olika målsättning. Bakom termen tjej- eller killgrupp ryms därmed en mängd olika verksamheter. Vissa har öppen rekrytering och jobbar främjande, andra plockar ungdomar som anses ha extra mycket behov och är därmed snarare förebyggande eller till och med åtgärdande. Tjej- och killgruppsverksamheten är också sektoröverskridande. Främst används tjej- och killgruppsverksamheten som en fritidsverksamhet, men den har även börjat användas i skolor.

Att det idag saknas en helhetssyn över det preventiva och främjande arbetet inom hem, skola och fritid gör att behov och utbud inte nödvändigtvis matchas. Det finns också risk för att flera förebyggande eller främjande program konkurrerar på ett fält eller tematiskt område medan de saknas i ett annat. En samordnare inom förebyggande arbete för unga kunde ha en överblickande roll över olika fält (skola, hem och fritid), nivåer (som barn och ledare) och ämnesområden (t ex våld, missbruk, jämställdhet).

Det har också påpekats att det saknas system för samarbete mellan skola och externa aktörer. Framförallt rör problemen ren administration. Planering mellan skola och

tredje sektorn försvåras också av att tredje sektorns år börjar i januari medan skollåret börjar i augusti. Vissa respondenter i Skolfredsutredningen ser livskunskap som en möjlighet för skolan att ta in externa sakkunniga.

I Tjej- och killgruppsutredningen konstaterades att det i flera avseenden saknas strukturer för verksamheten och att en följd är att mycket arbetsbörda hamnar på eldsjälar samtidigt som kunskaper inte institutionaliseras. Om skolor saknar konkreta riktlinjer för ansvar, rutiner samt avsatt tid och utrymme för det preventiva och främjande arbetet riskerar det att falla mellan stolarna eller prioriteras bort. Även det förebyggande arbetet blir då beroende av eldsjälar. Saknas tydliga riktlinjer är det också svårt att avgöra om skolorna uppfyller målen eller inte. Sedan 2005 finns en lag om att alla gymnasieskolor ska ha en jämställdhetsplan och också krav på hur den ska se ut. Efterlevnaden av lagen har brustit och inom Fair Sex-projektet var ett mål att bistå skolorna med verktyg för att göra upp sådana planer. För det förebyggande arbetet kunde man t ex införa liknande handlingsplaner alternativt definiera ett minimikrav för förebyggande och främjande arbete.

KÄLLOR

Bahar, Golnar; Gritane, Egita; Jonstoj Jenny (2011) *Tjej- och killgruppsmetodens effekter – Ett genusvetenskapligt och socialpsykologiskt perspektiv på jämställdhetsinriktat ungdomsarbete på Åland och i Lettland*, Ålands fredsinstitut